

SZECSKÓ KÁROLY

főlevéltáros (Eger)

BAKOS JÓZSEF COMENIUS KUTATÁSAIRÓL

RESÜME: *(About the Comenius researches of Bakos Jozsef)* On the occasion of the Comenius-anniversary the author appreciated the activity on the subject of Bakos József, retired professor, who is an excellent researcher of the great bohemian-moravian teacher and who have been living in Eger since 1952. It has been found as a fact that Bakos dealt with the great pedagogve in 58 out of his 805 books, dissertations and articles. The author in his presentation looked over the most inportant works of comenological activity of Bakos József parti cularly considering his bibliographical activities, composititions which concern about Comenius, the philosopher and assuring the Hungarian origin of Comenius.

Bakos Józsefet 1944 és 1952 közötti sárospataki tanári évei hozták közel szerelméhez: a Comenius-kutatóhoz, amelynek nemzetközileg elismert képviselőjévé vált. Addigi tudományos munkáját elismerve hívta meg Némedi Lajos 1952-ben az Egri Pedagógiai Főiskolára, a Magyar Nyelvészeti Tanszék vezetőjének, ahol Papp István örökébe lépett. Kezdetől fogva főiskolai tanárként vezette a tanszékét, 1978-ban történt nyugalomba vonulásáig.

Egerben is lázas tudományos tevékenységet fejtett ki, különös tekintettel a comenológiára. Comenius-kutatásait elismerve kapta meg később a Nemzetközi Comenius Emlékérmét, s lett az utóbbi években a Comenius Társaság alelnöke.

Bakos József Comenius-kutatásai, mint már említettem Patakon kezdődtek el. Feltehetően, ha nem kerül Patakra, nem válik Comenius-kutatóvá. Tehát e városnak döntő szerepe volt a comenológus Bakos életében. Jellemző, hogy egri éveiben: 1952 és 1980 között keletkezett 805 bibliográfiai tételt kitevő könyve, tanulmánya, cikke közül 58-ban foglalkozott a nagy pedagógussal.

Első Comeniussal foglalkozó munkája: A magyar Komensky-irodalom című kiadványa volt, amely 1952-ben jelent meg Budapesten, a Szocialista Nevelés Könyvtára című sorozat 33. köteteként. Ezen alapvető munkájában 1157 bibliográfiai tételben regisztrálta a magyar nyelvű Comenius-irodalmat. Könyvének első fejezetében a Comenius életével, műveivel és pedagógiájával foglalkozó irodalmat tekintette át. A szerzők sorrendjében közölte a könyvek, cikkek adatait, majd a Comeniusra vonatkozó irodalmat tárgyi csoportosításban adta közre. Ezt követte a nagy pedagógus munkái magyarországi kiadásainak felsorolása. Ezek regisztrálása után Comenius magyarul megjelent művei fordításainak adatait közölte. Végül azokat a tényeket sorakoztatta fel, amelyek Comenius magyar nyelvű szépirodalmi hatását tükrözik.

Bakos Comenius-kutatásainak történetében mérföldkövet jelentett az 1957-ben Sárospatakon, az Orbis Pictus megjelenése 300. évfordulója alkalmából elhangzott: A magyar Comenius-kutatás néhány időszerű kérdése című előadása, amely a Pedagógiai Szemlében jelent meg 1958-ban.

Előadásában 25 pontban rögzítette a Comenius-kutatással kapcsolatos, szerinte időszerű feladatokat. Mindenek előtt fontosnak tartotta a Comeniusra vonatkozó irodalom további bibliográfiai regisztrálását, amelynek ő volt az egyik hazai úttörője.

Lényegesnek tartotta továbbá a hazai Comenius-kultusz, a Comenius-kutatások történetének feldolgozását. Szóba hozta ezen túlmenően a Comenius-kutatás addigi eredményeinek továbbfejlesztését, amelyek szerinte alapjai lehetnek egy korszerű monográfia elkészítésének.

Megemlítette, hogy le kellene fordítani és elemezni Comenius Patakon írt munkáit, különös tekintettel a Lucidariumra, az Orbis Pictusra, a Schola Ludusra és a Gentis Felicitasra.

Javasolta Comenius pataki évei modern feldolgozását, új forrásokat is bevonva. Nagyon lényegesnek tartotta hogy a Comenius-kutatások során a magyar kutatók együtt dolgozzanak a cseh, a szlo-

vák és más nemzetek comenológusaival. E kutatások eredményei révén közös kiadványok készítését és kiadását is elképzelhetőnek tartotta. Felvetette Comenius utóéletének vizsgálatát. Például azt, hogy hogyan jelentkezik a nagy nevelő hatása Bél Mátyás és Tessedik Sámuel munkásságában. Szorgalmasan kell kutatni szerinte a szlovák levéltárakban és könyvtárakban Comenius magyarországi tartózkodásának nyomait.

Bővíteni kell a Comenius-kutatás tematikáját újabb témákkal, mint például nézetei a művészeti nevelésről. Le kell fordítani magyar nyelvre a nemzetközi Comenius-irodalom jeles alkotásait, főként a cseh, a szlovák, a lengyel, a német, az orosz és az angol nyelvű munkákat. Ugyancsak magyarra kell átültetni Comenius még addig le nem fordított munkáit, illetve a régi fordításokat újakkal kell felcserélni.

Javasolta Comenius Patakon írt munkáinak kétnyelvű kiadását: Agenda Patakina címen. Kiadásra javasolta a pataki évek okmánytárát is.

Szerencsésnek tartotta egy magyar nyelvű olvasókönyv kiadását is Comenius műveiből. Vizsgálni kell szerinte a nagy nevelő hazai utóéletét. Például milyen volt munkáinak, elveinek pedagógiai, didaktikai és egyéb hatása. Megemlítette, hogy a Januában rögzített ismeretek felhasználása Szőnyi István egyik munkájában a magyar logopédiai ismeretek kezdetét jelentették.

Érdekesnek tartotta annak elemzését, hogy Comenius gondolatai hogyan hatottak a költő Zrínyi Miklósról, s Pósházi János filozófiai és nevelési elveire.

Vizsgálandónak vélte, hogy a Patakon töltött 4 év alatt Comenius mit tudott a magyar kultúráról. Tudott-e például magyarul? Itt megemlítette, hogy Methodus lingvarum novissima című könyvében véleményt alkotott nyelvünkről. Vizsgálandónak tartotta továbbá Comenius gondolatainak hatását a XVII. század magyar filozófusainál, különös tekintettel Apáczai Csere János munkásságára. Sőt elemzendőnek tartotta Comenius gondolatainak hatását a magyar puritánusokra, különös tekintettel Comeniusnak a széles néprétegek műveléséről, az anyanyelvi nevelésről kifejtett gondolataira.

Javasolta, hogy a kutatás tárgykörébe be kell vonni azt is, hogy Comenius gondolatai hogyan jelentkeztek a magyar felvilágosodás egyes képviselőinél, például Bél Mátyásnál és Tessedik Sámuelnél.

Bakos szerint például az sem véletlen hogy Tessedik kiadta Comenius sárospataki bemutatkozó előadását. Bakos e tárgykörben Comeniusnál a műveltségi monopólium felszámolásáról, a közjó és a közművelődés kölcsönhatásával kapcsolatos nézeteire gondolt. Elengedhetetlennek tartotta Comenius népművelési nézeteinek vizsgálatát is. Vizsgálandónak tartotta továbbá, hogy hogyan jelentkeztek egyes magyar gondolkodóknál, például Bessenyei Györgynél, nézetei az anyanyelvről.

Elengedhetetlennek tartotta Bakos, a Comenius korabeli magyar iskolák, tantervek, tankönyvek elemzését is, mert csak így lehet szerinte alaposan felmérni, hogy mi újat hozott a pedagógiában Patakon Comenius.

A pedagógus Comenius munkáiban a kollégiumi nevelésről is szó esett. Ezért Bakos ezt is elemzendőnek tartotta. Sőt azt is, hogy milyen nézeteket vallott a gyakorlati oktatásról, például a Januában és a Schola Ludasban.

Elengedhetetlennek tartotta Comenius hazánkban kiadott tankönyveinek elemzését is. Például e könyvek magyar nyelvű szövegeinek vizsgálatát a történeti nyelvjárás nézőpontjából.

Végül előadásában szóba hozta, hogy a kutatóknak nem lehet figyelmen kívül hagyni Comeniusnak a világbékéről vallott nézeteit sem.

A bakosi munkaprogram áttekintése után most nézzük meg, hogy ő maga mit valósított meg abból. Mindenek előtt folytatta bibliográfiai munkásságát. Az első Comenius-bibliográfia után még 5 munkában rögzítette a magyar nyelvű Comenius-irodalmat. Önálló könyvként jelent meg 1957-ben Sárospatakon, a Rákóczi Múzeum kiadásában, a Magyar Comenius-irodalom II. című könyve.

Az ezt követő Comenius-bibliográfiái az egeri pedagógiai, illetve tanárképző főiskola évkönyveiben, tudományos közleményeiben jelentek meg 1958 és 1972 között.

Bakos Comenius-kutatásainak másik központi témája: Comenius nyelvszemlélete és nyelvpedagógiai nézeteinek elemzése volt. Ebből a témakörből született meg 1964-ben kandidátusi értekezése, amely mind máig kiadatlan. Igaz, a kézirat több fejezetét különböző orgánumban publikálta.

A téma feldolgozását azzal indokolta, hogy szerinte az addigi hazai és nemzetközi Comenius-irodalom még nem vizsgálta meg alaposan ezt a témát. Nem elemezték például nézeteit a nyelvről, a

nyelv fogalmáról, a nyelv és a társadalom kapcsolatáról, a nyelv eredetéről, a nyelv fejlődéséről, illetve e kérdésköröknek a nyelvi neveléssel való összefüggéseit. Sőt a kutatók addig Comenius tankönyveinek nyelvi, nyelvészeti vonatkozású elemzését sem végezték el alaposan.

A téma feldolgozásánál arra törekedett hogy feltárja a nyelvész, a filológus és nyelvpedagógus Comenius forrásait, munkássága előzményeit, kora nyelvészeti és nyelvpedagógiai törekvéseit. Ezek tükrében mutatta be, hogy a nagy nevelő nemcsak a neveléstörténet, hanem az európai filológia történetének is jelentős személyisége volt.

Kandidátusi értekezése témájával szoros összefüggésben vizsgálta Comenius nézeteit az anyanyelvről és az anyanyelvi oktatás jelentőségéről. Erről szóló értekezése a Pedagógiai Szemle 1970-es évfolyamában jelent meg. Ehhez csatlakozott, sőt megelőzte azt Comenius és a magyar nyelv című dolgozata, amely még 1960-ban látott napvilágot az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyvében.

Comenius munkái közül talán legtöbbet az Orbis Pictussal foglalkozott. E munka magyar szövege pedagógiai és nyelvészeti jelentőségéről még 1959-ben tett közzé tanulmányt. 1967-ben publikálta az első magyar nyelvű Orbis Pictus nyelvjárástörténeti adatai és annak tanulságai című dolgozatát. 1971-ben, a Magyar Könyvszemlében bibliográfiai tanulmányt tett közzé e munka magyar nyelvű kiadásairól. 1975-ben a jeles könyv képanyagának és szövegének forrásairól értekezett.

Egy 1957-ben elhangzott előadást szentelt Comenius másik nagy művének, az Opera Didactica Omnianak, amely a Felsőoktatási Szemlében látott napvilágot. Bakos több tanulmányt készített Comenius tankönyveiről. Először a Vestibulumot vizsgálta, ezt követte a Janua, az Atrium, a Schola Ludus, a Tirocinium elemzése.

Comenius nyelvművelő elveiről és gyakorlatáról 1970-ben tett közzé értekezést a Magyar Pedagógiában. Még 1958-ban önálló munkát publikált tőle a Népművelési Intézet, A népművelő Comenius címmel.

Comenius hatását a magyar pedagógiára 1971-ben: A hazai szemléltető oktatás fejlődése a comeniusi törekvésekben, különös tekintettel a nyelvi ismeretek népiskolai tanítására címmel elemezte. Nemzetközi hatásáról szól az 1961-ben publikált: Comenius és Vesalius című közleménye.

Önálló könyvet szentelt a magyar Comenius-kutatások történetének. 1971-ben látott napvilágot az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadásában Fejezet a magyar Comenius-kutatás történetéből című könyve. Ebben Kvaczala János Comenius-kutató 54 magyar vonatkozású levelét adta közre.

Comenius magyar fordításainak szentelte Rimány "Világ Labirintusa és Szív Parditsoma" című közleményét. Ebben a munkájában, amely 1962-ben jelent meg e fordítás nyelvi elemzését végezte el, egy akkor előkerült kézirat alapján.

Bakos 1958-ban kifejtett programjának megfelelően írta meg 1973-ban Comenius sárospataki "latin iskolájáról" című tanulmányát.

Kutatásai során nem feledkezett meg a nagy nevelő hazai utóéletének vizsgálatáról sem. 1961-ben publikálta *Varia Comeniana Hungarica* című dolgozatának első részét, amelyben adatokat közölt nyelvészeti- és művelődéstörténeti vonatkozásban Comenius magyarországi utóéletéről.

Bakos József Comenius-kutatásainak egyik érdekessége, a nagy nevelő magyar származásának vizsgálata. Kutatásai során ugyanis olyan adatokra bukkant, amelyek azt bizonyították számára, hogy Comenius apai ágon magyar származású volt, a apját Szeges Mártonnak hívták. Felfedezéséről két dolgozatot tett közzé 1966-ban a *Magyar nyelv* című folyóiratban, 1967-ben egy közleményt ugyanabban az orgánumban. Sőt népszerű formában írt a kérdésről a *Köznevelésben* is szintén 1966-ban. Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy Comenius eredeti családnevéről 1966-ban a Pozsonyban megjelenő *Szocialista Nevelés* című folyóiratban is tett közzé tanulmányt.

Természetesen Bakos megállapításai és felfedezései nem azt jelentik hogy Comeniust, illetve Komenskyt elvitatná a cseh-morva néptől. Csupán arról van szó, hogy teljesebbé akarta tenni a róla szóló ismereteinket.